

Türkiye’de Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Evrimi

Alpay Filiztekin^{†*}

Sabancı Üniversitesi

ÖZET

İktisat yazınında, dışa açılmanın gelişmekte olan ülkelerin büyümesini hızlandıracağı ve gelişmiş ülkeleri yakalama şansını arttıracığı yönünde açıklamalar bulunmakla beraber; bu ülkelerin dışa açılma sonrası uzmanlaşmaya yönelecekleri ve bu uzmanlaşmanın da genellikle teknoloji içeriği düşük sektörlerde olacağı, sonuç olarak ta, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki gelir uçurumunun artacağı yönünde teorik modeller bulunmaktadır. Bu farklı modellerden hangilerinin ve ne kadar doğru olduklarının belirlenmesi ise görgül incelemelerle mümkündür. Bu amaçla, bu çalışmada gelişmekte olan ülkelerden Türkiye’nin dış ticaretinde sektörel açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerin evrimi incelenmektedir. Dışa açılmanın başladığı 1980’li yılların ortasından son döneme kadar uzmanlaşma dağılımı incelenirken Avrupa Birliği ile yapılan Gümrük Birliği anlaşması öncesi ve sonrasında evrimin gelişimi incelenmiştir. Bulgular, Türkiye’de ilk yıllarda görülen uzmanlaşmanın zaman içerisinde görece azaldığına işaret etmektedir.

Anahtar sözcükler: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük, dış ticaret, uzmanlaşma, Türkiye, Markov zincirleri.

JEL kodları: F14, F15.

[†] Bu çalışmanın ilhamını veren Prof. Dr. Gündüz Ulusoy ve Prof. Dr. Serdar Sayan’a, verilerin toplanmasında ve düzenlenmesinde yardımcı olan Melis Pelin Kızılkı’ya ve çalışmanın ilk kez sunulduğu ”Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Dergisi Konferansı”na katılan tartışmacılara teşekkür ederim. Her zaman olduğu gibi, bütün hata ve eksiklikler bana aittir.

* İletişim: Sabancı Üniversitesi, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Orhanlı, Tuzla, 34956, İstanbul.
E-posta: alpayf@sabanciuniv.edu.

1 Giriş

Dış ticaret yazınındaki standart Heckscher-Ohlin modelinin aksine, içsel büyüme ve ticareti konu alan modeller, ülkelerin uzmanlaşma kalıbının kalıcı olabileceğini iddia etmektedir. “Kilitlenme” adı verilen bu etki, böylelikle, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında halen var olan gelir uçurumunun daha da genişlemesine yol açabilecek bir durumdur. Bu nedenle, son zamanlarda, ülkelerin dış ticaret örüntüsünün evriminin görgül araştırılmasına artan bir önem verilmektedir. Bu çalışmada, Türk dış ticaretinin ve uzmanlaşma kalıplarının son 20 yıldaki evrimi incelenmektedir.

Heckscher-Ohlin (HO) modeli ülkelerin uzmanlaşma örüntüsünü görelî faktör varlıkları ile ilişkilendirmektedir. Bir ülkenin uzmanlaşma kalıbındaki değişimler, bu modele göre, ancak faktör kompozisyonunun değişmesi ile mümkündür. Basit HO modeli, zaman içerisinde, ölçek ekonomilerinin etkilerini içerecek şekilde genişletilmiş, ancak, ölçek ekonomilerin firmalara içsel olduğu ya da uluslar arası düzeyde faaliyetlerin bütünleşmesi söz konusu olduğunda, bu eklemlerinin, modelin temel sonuçları üzerinde bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır. Buna karşılık, sektör ve ülkeye özgü ‘yaparken-öğrenme’ modelleri (örneğin, Grossman ve Helpman, 1991; Krugman, 1987; ve Lucas, 1988) ticaret örüntüsünün tamamen başlangıçtaki görelî üstünlükler tarafından belirlendiğini iddia etmektedir. Krugman’ın (1987) modelinde, başlangıçta var olan karşılaştırmalı üstünlüklerin ortaya çıkardığı yapının yaparken-öğrenme sonucu güçlendiğini göstermektedir. Model, uzun dönemde dışa açılan ülkede orta düzeyde rekabet gücü olan sektörlerin yok olacağı ve karşılaştırmalı üstünlüklerin sektörel dağılımının iki kutuplu bir şekil alacağını öngörmektedir.

Bu konuda diğeri bir yaklaşım ise yığılaşma ekonomilerinin önemini vurgulayan ‘yeni ekonomik coğrafya’ modelleridir (örneğin, Krugman, 1991; ve Fujita vd., 1999). Bu modeller, ülkenin dış ticarete açılması ile birlikte bir ‘merkez-çevre’ yapısının oluşacağını, ve uzmanlaşma ve yoğunlaşmanın artacağını, bunun da, genel olarak, çevrede yer alan ülkelerin aleyhine gelişmelere yol açacağını öngörmektedir. Krugman (1991) çalışmasında artan ölçek ekonomilerinin var olduğu koşullarda emeğin serbest dolaşımı ve ticaretin maliyeti arasındaki etkileşimin üretimin belli bölgelere toplanmasını gerektiğini göstermiştir. Ancak ülkeler arasında emeğin serbest dolaşımı varsayımı pek geçerli değildir. Bununla beraber, emeğin serbest dolaşımının olmadığı durumlarda, bu rolü üretimin yukarı ve aşağı aşamalarında yer

alan firmaların dikey entegrasyonu (Venables, 1996), ya da faktör birikimi (Baldwin, 1999) üstlenmektedir.

Görüldüğü gibi teorik modeller, varsayımları değiştikçe, dış ticaretin ülkelerin uzmanlaşma örüntüleri ve bunların evrimi konusunda farklı sonuçlara varmaktadırlar. Bu nedenle, uzmanlaşmanın ne kadar kalıcı olduğu ya da olmadığı görgül bir soru haline gelmektedir. Uzmanlaşma dinamikleri hakkında ilk ciddi çalışmalar arasında Balassa (1977) ve Amendola vd. (1992) sayılabilir. Gelişmiş ülkelerin verilerini kullanarak yapılan bu çalışmalar, çeşitli saçınım tanımları kullanarak bu ülkelerdeki uzmanlaşma dinamiklerini incelemiş, fakat farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Daha yeni bir çalışma olan Proudman ve Redding'in (2000) araştırmaları, yeni bir yöntem önererek, sadece uzmanlaşmanın saçınımını değil, tüm dağılımın ve dağılım içerisindeki hareketliliğin incelenmesini önermektedir. Gelişmiş beş ülkenin verilerini kullanarak yaptıkları çalışmalarında, yazarlar, görünürde daha özdeş olan bu ülkelerin bile uzmanlaşma kalıplarında çok farklı dinamikler olduğu sonucuna varmışlardır. Benzer yöntem, ancak daha geniş bir veri tabanı kullanan Brasili vd. (2000), gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında uzmanlaşma örüntüsünün evrimini incelemiş; iki ülke grubu arasında önemli farklar bulmuşlardır. Gelişmiş ülkelerdeki uzmanlaşma örüntüsünün daha istikrarlı olduğu, buna karşılık ise, gelişmekte olan ülkelerde uzmanlaşmanın daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Yine de her iki ülke grubunun benzer bir dinamizm izledikleri ve kutuplaşmanın zaman içerisinde azaldığı sonucuna varmaktadırlar.

Zaghini (2003) ve Dupuch vd.'nin (2005) çalışmaları aynı sorunu Avrupa çerçevesinde ele almış, ve yeni Avrupa Birliği üye ülkelerinin ticaret dinamiklerini araştırmışlardır. Zaghini, başlangıçtaki beklentinin, yeni üye ülkelerin emek, toprak ve hammadde yoğun sektörlerde uzmanlaşacağı beklentisinin tersine, yapısal dönüşüm sonucu, özellikle de Doğu Avrupa ülkelerinde, verimliliğin arttığı, hatta kimi yeni üyelerin AB-15 ülkelerini hızla yakaladıklarını iddia etmektedir. Buna zıt olarak, Dupuch vd., 'merkez' ve 'çevre' ülkelerde uzmanlaşma kalıplarının çok farklı olduğu iddiasındadırlar ve bu farklılığın daha uzunca bir süre devam edeceğini öngörmektedirler. Bu son çalışmada, çok kısa bir bölüm olarak, Türkiye'den de bahsedilmekte ve Türkiye'nin de çevre ülkelere benzer bir yapı izleyeceğini savunmaktadırlar.

2 Türk Dış Ticaretinin Seyri

Bu çalışmada kullanılan veriler Birleşmiş Milletler Comtrade veri tabanından alındı. Veriler STIC (Rev. 3) kodlaması 3-haneli olarak derlendi. Türkiye'nin hiç ticareti olmayan ya da ticareti çok özel koşullara bağlı olan bazı mallar (örneğin, silah ve mühimmatı gibi) dışarıda bırakıldıktan sonra toplam 224 sektör verisi kullanıldı. Çalışmada incelenen dönem 1985 ve 2004 yılları arasını kapsıyor. 1980 yılında, Türkiye, ithal ikameci büyüme stratejisinden vazgeçmesi sonrası hızla dışa açıldı. 1980'li yılların başında ihracata önemli destekler sağlandı. 1983 yılı sonunda da ithalat rejimi büyük ölçüde serbestleştirildi. Dışa açılmanın bu ilk yıllarındaki hızlı dönüşümünün çalışmada sapmalara neden olmaması için 1985 öncesi yıllar çalışmanın dışında bırakıldı.

Tablo 1. Türkiye'nin Dış Ticaretinin Dönemler İtibariyle Kompozisyonu

	Yıllık Artış Oranı	1985-87	1993-95	2002-04
İhracat				
Toplam	10,3			
Tarım	5,4	26,60	21,19	9,88
Ham Maddeler	5,3	11,06	5,76	4,93
İmalat Sanayii	12,0	62,34	73,05	85,12
Ölçek Avantajı Olan Sanayii	16,3	10,94	14,83	31,25
Geleneksel Sanayii	10,4	44,54	53,87	47,21
Uzm, Gerek, Sanayii	10,0	5,89	2,99	4,93
Yük-Tek Sanayii	14,5	0,97	1,35	1,73
İthalat				
Toplam	10,4			
Tarım	8,2	5,13	6,00	3,87
Ham Maddeler	7,3	34,66	24,80	22,91
İmalat Sanayii	12,0	60,21	69,20	73,13
Ölçek Avantajı Olan Sanayii	11,8	27,11	29,71	31,69
Geleneksel Sanayii	12,4	11,31	15,39	16,35
Uzm, Gerek, Sanayii	10,9	18,00	18,49	17,34
Yük-Tek Sanayii	15,6	3,79	5,61	7,75

Yine Türk dış ticaretinde önemli bir gelişme 1996 yılından itibaren Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Gümrük Birliğine girmesidir. Her ne kadar AB ülkeleri Türkiye'den ithal ettikleri imal edilmiş ürünlerden gümrük vergilerini çok daha önce sıfırlamış olsalarda, bu tarihte Türkiye'nin de AB'den ithalatında gümrük vergilerini kaldırmasının, ilerleyen yıllarda Türk dış ticaretini önemli ölçüde etkileyeceği çeşitli yerlerde iddia edilmiştir. Bu nedenle çalışma

içerisinde zaman zaman incelenen dönem iki alt döneme ayrıştırılarak, bulgular her dönem için ayrıca belirtilmiştir.

Tablo 1’de Türkiye’nin dönemler itibarıyla dış ticaretinin kompozisyonu verilmektedir. Yıllık dalgalanmaların etkisini arındırmak üzere üçer yıllık ortalamalar ile, ilk yıllar (1985-1987), AB ile GB öncesi dönem (1993-1995) ve son yıllar (2002-2004) döneminde çeşitli mal gruplarının toplam içindeki payı bu tabloda gösterilmiştir. Sunumu kolaylaştırmak üzere mallar Dünya Ticaret Örgütü’nün sınıflandırma sistemi uyarınca ilk olarak üç gruba, tarım, ham madde ve imalat sanayii ürünleri olarak gruplandırılmışlardır¹. Daha sonra, imalat sanayii de kendi içerisinde Pavitt (1984) sınıflandırma sistemi kullanılarak, ölçek avantajı olan sanayiiler, geleneksel sanayiiler, uzmanlaşma gerektiren sanayiiler, ve ileri teknoloji sanayiileri olarak alt gruplara ayrıştırılmıştır.

Tablonun ilk sütununda toplam ve her bir alt grubun tüm dönem içerisindeki ortalama yıllık büyüme oranları verilmektedir. Buna göre son 20 yılda hem ihracatın, hem de ithalatın yılda yüzde 10 civarında büyüdüğü görülmektedir. Ancak en önemli unsurun Türk dış ticaretinin, özellikle de ihracatın, tarım bazlı üretim ve ham madde mallarından imal edilmiş mallara doğru hızlı bir kayma gösterdiği görülmektedir. Son dönemde ihracatın % 85’ten fazlası, ithalatın ise % 73’ten fazlası imalat sanayi ürünleridir. İmalat sanayi içerisinde ise ölçeğe dayalı sanayi ve ileri teknoloji içeren ürünlerin ihracat içerisindeki paylarının arttığı görülmektedir (gerçi, ileri teknoloji ürünlerinin payı hâlâ oldukça düşüktür). İlginç bir nokta ise, geleneksel sanayiilerin ihracat içindeki payının GB öncesine kadar artış gösterirken, bu dönemden sonra hızla azalmaya başlamış; öte yandan da ithalat içerisindeki payının ise artmış olmasıdır. Yine vurgulanması gereken bir diğer nokta ise, ileri teknoloji ürünlerinin toplam ihracat içerisindeki payının çok hızlı bir artış göstermiş olmasıdır.

Türkiye’nin AB ile dış ticaretinin kompozisyonunun verildiği Tablo 2’ye bakıldığında ise durumun benzerlik taşıdığını görüyoruz. AB ile girilen GB’nin gözlemlenen süre içerisinde ticaretin yönü ve şeklini çok değiştirmedeği görülüyor. Bununla beraber, GB’nin ilk yıllarında, 1996 yılında görülen ve 1998 yılına kadar süren AB ülkelerinden ihracatın payının görece artışı, bu yıldan sonra tekrar azalmaya başlamış olduğunu ve 2004 yılı itibarıyla GB öncesi seviyeye geri dönmüş olduğunu belirtmekte de yarar bulunuyor.

¹ Bu sınıflandırmada, gıda sanayi imal edilmiş ürünler yerine tarım ürünleri içerisinde yer almaktadır.

Tablo 2. Türkiye'nin AB-15 İle Dış Ticaretinin Dönemler İtibariyle Kompozisyonu

	Yıllık Artış Oranı	1985-87	1993-95	2002-04
İhracat				
Toplam	10,3			
<i>Tarım</i>	5,4	26,60	21,19	9,88
<i>Ham Maddeler</i>	5,3	11,06	5,76	4,93
<i>İmalat Sanayii</i>	12,0	62,34	73,05	85,12
<i>Ölçek Avantajı Olan Sanayii</i>	16,3	10,94	14,83	31,25
<i>Geleneksel Sanayii</i>	10,4	44,54	53,87	47,21
<i>Uzm, Gerek, Sanayii</i>	10,0	5,89	2,99	4,93
<i>Yük-Tek Sanayii</i>	14,5	0,97	1,35	1,73
İthalat				
Toplam	10,4			
<i>Tarım</i>	8,2	5,13	6,00	3,87
<i>Ham Maddeler</i>	7,3	34,66	24,80	22,91
<i>İmalat Sanayii</i>	12,0	60,21	69,20	73,13
<i>Ölçek Avantajı Olan Sanayii</i>	11,8	27,11	29,71	31,69
<i>Geleneksel Sanayii</i>	12,4	11,31	15,39	16,35
<i>Uzm, Gerek, Sanayii</i>	10,9	18,00	18,49	17,34
<i>Yük-Tek Sanayii</i>	15,6	3,79	5,61	7,75

3 Uzmanlaşma ve Dağılımının Evrimi

3.1 Uzmanlaşma Ölçütü

İktisat yazınında uzmanlaşma belirli bir kavram olmakla beraber, verilerin kısıtlılığı ve toplanış şekli nedeni ile bunun nasıl ölçüleceği konusunda çok tartışma bulunmaktadır. Teorik temeli zayıf olmakla beraber yazında en çok kullanılan ölçüt Balassa (1965) tarafından önerilmiş olan Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler, *AKÜ*, (Revealed Comparative Advantage, *RCA*) ölçütüdür. Buna göre, *j* ülkesinin *i* sektöründeki *AKÜ*'sü, o ülkenin *i* sektörü ihracatının, *i* sektörünün toplam dünya ihracatındaki payının, yine o ülkenin toplam ihracatının, toplam dünya ihracatındaki payına oranı olarak gösterilir:

$$AKÜ_{ij} = \frac{X_{ij} / \sum_j X_{ij}}{\sum_i X_{ij} / \sum_i \sum_j X_{ij}} \quad (1)$$

Burada X_{ij} , *j* ülkesinin, *i* sektörü ihracat rakamını göstermektedir. Bu endeks, sıfır ile sonsuz arasında bir değer almakta, ve sıfır ile bir arasındaki değerler, *j* ülkesinin göreceli olarak

karşılaştırmalı üstünlüğü olmadığını, birden büyük değerler ise o malın dünya ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğü olduğu anlamına gelmektedir. Bu endeksin asimetrik olması nedeniyle, Brasili vd. (2000) monoton bir dönüştürme işlemi önermektedirler. Bu dönüştürme sonucunda, uç değerler daha az ağırlıklandırılmış olacak, endeks simetrik bir hale dönüşecek ve $[-1,1]$ aralığında değerler alacaktır.

$$DAK\ddot{U}_{ij} = \frac{AK\ddot{U}_{ij} - 1}{AK\ddot{U}_{ij} + 1} \quad (2)$$

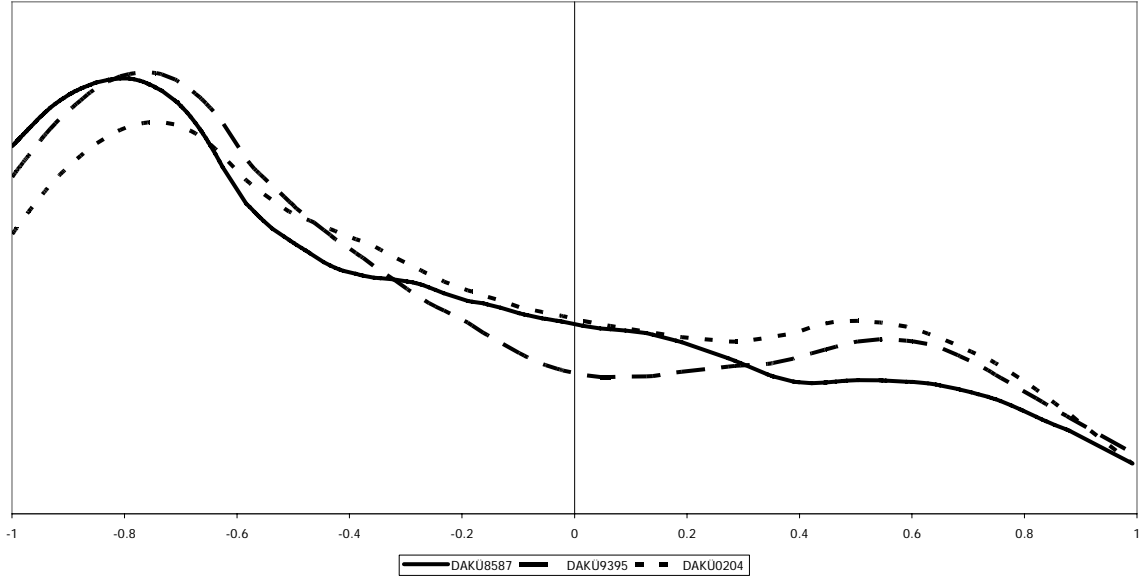
Dönüştürülmüş Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksi, $DAK\ddot{U}$, eksi değerler aldığıında, bu j ülkesinin i malında karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığını, pozitif değerler ise olduğunu göstermektedir.

3.2 Uzmanlaşmanın Dağılımı

DAKÜ endeksi, yukarıda sözü edilen her sektör ve her yıl için hesaplanmış, ancak yine, yıllık dalgalanmaların etkisinden arındırmak üzere üçer yıllık ortalamalar alınmıştır. Tablo 3'te hesaplanan değerlerin ortalama ve standart sapmaları her dönem için verilmektedir. Buna göre, ortalama her üç dönemde de eksi değer almakta ancak giderek artmaktadır. Bir başka deyişle, Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğü ortalama olarak yoktur, ancak zaman içerisinde bu dezavantajın azalmakta olduğu görülmektedir. Varyansa bakıldığında ise zaman içerisinde önemli bir fark gözükmemekte, uzmanlaşmanın çok değişmediği izlenimi elde edilmektedir. Ne var ki, bu tür merkezi momentler dağılımı hakkında bir çok bilginin ortaya çıkmasında yeterli değildir.

Bu nedenle Şekil 1'de hesaplanan DAKÜ değerlerinin çekirdek yoğunluk tahmini ile elde edilen dağılımı verilmektedir. Grafikte, yatay ekseninde DAKÜ değerleri, dikey ekseninde ise yoğunluk yer almaktadır; ve düz çizgi 1985-1987 dönemini, kesikli çizgi GB öncesi 1993-1995 dönemini ve noktalı çizgi ise son dönem dağılımını göstermektedir.

Şekil 1. DAKÜ Değerlerinin Dağılımı

Her üç dağılım da sağa yatıktır ve yoğunluğun çok büyük kısmı DAKÜ'nün negatif değerler aldığı bölgede yer almaktadır. Bir başka deyişle, Türkiye'nin çok sayıda malda karşılaştırmalı üstünlüğü bulunmamaktadır. Buna karşılık, Tablo 3'te de belirtildiği üzere dağılımın ortalaması sola doğru kayma eğilimindedir.

Tablo 3. Dönüştürülmüş, Açıklanmış Karşılıklı Üstünlükler Endeksi

	1985-87	1993-95	2002-04
<i>Ortalama</i>	-0,382	-0,342	-0,283
<i>Standart Sapma</i>	0,571	0,590	0,575
<i>Oran (DAKÜ<0)</i>	0,728	0,728	0,696

Dönemler birbiriyle karşılaştırıldığında ise daha önemli bir bulgu ortaya çıkmaktadır. 1985 ile 1995 yılları arasında orta derecede üstünlüğü bulunan sektör sayısında azalma, buna karşılık, dağılımın sağ, ama özellikle de sol kısmında bir yoğunlaşma gözükmemekte, başlangıçta tek hörgüçlü olan DAKÜ dağılımını iki hörgüçlü hale dönüştürmektedir. GB'ni izleyen yıllarda ise sol taraftaki hörgüç yükselirken, orta derecede üstünlüğe sahip sektör yoğunluğunun da hızla arttığı görülmektedir. Dolayısıyla, dışa açılmanın ilk yıllarında daha çok uzmanlaşma yönünde bir hareket varken, sonraki yıllarda kutuplaşmanın azaldığı, özellikle de rekabet gücü zayıf olan sektörlerin görece olarak güç kazanmaya başladığı, belli bir DAKÜ değerinden sonra (yaklaşık -0.65) 2002-2004 dağılımının 1985-1987 dağılımına baskın çıkmakta olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

3.3 Dağılımın Evrimi

Yukarıda gösterilen dağılım uzmanlaşma hakkında daha çok bilgi vermekle beraber dağılım içerisindeki hareketliliği göstermemektedir. Nitekim, 1985-2004 yılları arasında 94 sektörün *DAKÜ*'sü azalırken 130 sektörünün ise artmış olduğu görülmektedir. 1985 ve 2004 yılları arasında sıralama bağıntısı sadece % 65 civarında kalmaktadır. Bu da, sektörlerin uzmanlaşma derecelerinin çok ciddi biçimde değişmiş olduğu anlamına gelmektedir. Dağılım içerisindeki hareketliliği incelemek üzere Quah (1993) tarafından önerilen Markov Zincirleri yöntemi kullanılmıştır.

Uzmanlaşma dağılımının birinci dereceden durağan olduğunu varsayarak, t zamanındaki dağılımın şu şekilde evrildiğini söyleyebiliriz:

$$D_t = M D_{t-1} \quad (3)$$

Burada M , $t-1$ zamanındaki dağılımı t zamanındaki dağılıma aktaran geçiş matrisidir. Bu matrisi ileri doğru tekrarlırsak (iterate), gelecek dağılımı elde edebiliriz:

$$F_{t+k} = (M M M M \dots M) F_t = M^k F_t \quad (4)$$

Ayrıca, k sonsuza giderken, uzmanlaşma seviyelerinin ergodik dağılımını (ya da uzun dönem dağılımını) elde ederiz.

Denklem (4)'te gösterilen geçiş matrisini tahmin etmek için, *DAKÜ* değerleri, bu çalışmada, beş gruba ayrıldı, düşük, orta düşük, orta, orta yüksek ve yüksek *DAKÜ* değeri. Grupları belirleyen *DAKÜ* değerleri ise başlangıçta her grupta eşit sayıda sektör olacak şekilde saptandı. Tüm yıllara ait veriler kullanılarak tahmin edilen geçiş matrisi Tablo 4'te sunulmuştur. Tablonun en üst satırında üst uç noktalar, bir gruptaki sektörün alabileceği en yüksek *DAKÜ* değeri, verilmiştir. İlk sütunda yer alan parantez içindeki sayılar ise başlangıç yılında, t , her grupta yer alan sektör-yıl gözlem sayılarıdır. Daha sonraki sütunlarda ise geçiş olasılıkları gösterilmiştir. Şöyle ki, t yılında karşılaştırmalı üstünlüğü düşük olan bir sektörün, $t+1$ yılında yine aynı grupta kalma olasılığı %82,2; bir üst gruba, orta düşük grubuna, geçme olasılığı ise % 15,0'dır. Aynı sektörün bir yıl içerisinde en yüksek *DAKÜ* grubuna geçme olasılığı ise sadece binde beş gibi çok daha küçük bir olasılıktır.

Tablo 4. 1-Yıllık Geçiş Matrisi, 1985-2004

	<i>Üst Uçnoktalar</i>				
	-0,8797	-0,6165	-0,2077	0,3403	1
(836)	82,2	15,0	1,8	0,6	0,5
(855)	12,9	67,6	17,2	2,0	0,4
(855)	1,5	14,2	69,1	14,4	0,8
(855)	0,6	1,9	12,3	75,3	9,9
(855)	0,1	0,1	1,4	9,4	89,0
Ergodik Dağılım	15,4	17,6	20,8	22,8	23,4

Tahmin edilen geçiş matrisi, dağılımın iki ucunda, düşük ve yüksek *DAKÜ* gruplarında istikrar olduğunu göstermektedir. Bu iki grupta olan sektörlerin % 80'in üzerinde bir olasılıkla yine aynı grupta kalmaya devam edecekleri anlaşılıyor. Ancak orta gruplarda aşağı ve yukarı hareketliliğin oldukça yüksek olduğu da görülüyor. En alt satırda verilen ergodik dağılım ise, geçiş matrisinin sonsuz kez evrilmesi halinde elde edilecek dağılımı göstermektedir. Tahmin edilen ergodik (uzun vade) dağılımı, Türkiye'de uzun vadede görece olarak daha çok sayıda yüksek karşılaştırmalı üstünlüğe sahip sektörün ortaya çıkacağını ima etmektedir. Daha önce çekirdek yoğunluk tahmini ile elde edilen resmin daha da değişeceği, düşük rekabet gücünün olduğu dağılımın sağ ucundaki tepe küçülürken, sol tarafta, rekabet gücünün yüksek olduğu kısımdaki hörgücün daha da büyüyeceği tahmin edilmektedir.

İncelenen dönem AB ile yapılan GB anlaşması ile doğal bir biçimde ikiye ayrılmıştır. Yukarıda geçiş matrisin durağan olması varsayımının, bu anlaşmanın sonucu, geçerliliğini yitirmesi olasılığı göz önüne alınarak, tahminler iki alt dönem için tekrarlandı. Tahmin sonuçları Tablo 5'te verilmiştir. Üst panelde GB öncesi dönem, alt panelde ise GB sonrası dönem için tahmin edilen geçiş matrisleri yer almaktadır. Diyagonal üzerinde yer alan hücrelerdeki olasılıkların daha yüksek olmasından GB sonrası kalıcılığın artmış olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık, GB sonrası matris kullanılarak tahmin edilen uzun vade dağılımında üst uçta daha fazla yoğunlaşma olduğu da görülüyor. Her ne kadar belirli farklar gözlemlense de iki matrisin birbirinden farklı olup olmadığı test edildiğinde, elde edilen sonuç iki matris arasındaki farkın istatistikî olarak anlamlı olmadığı yönündedir (p-değeri 0,1599).

Tablo 5. Alt Dönemler İçin 1-Yıllık Geçiş Matrisleri

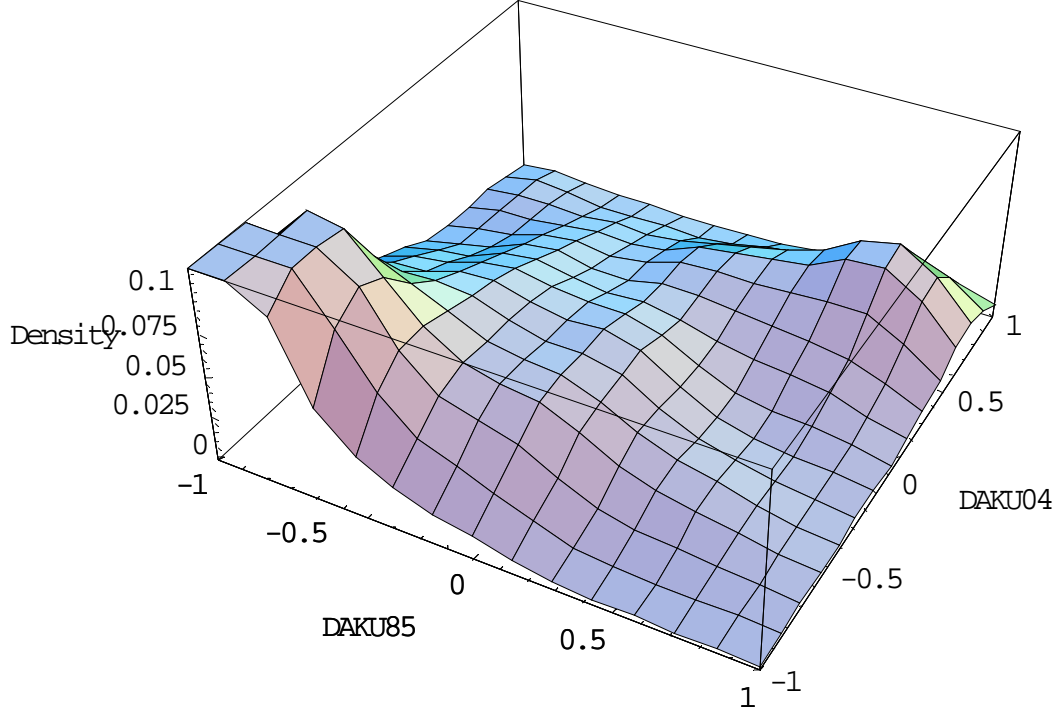
1985-1995 Dönemi					
	<i>Üst Uçnoktalar</i>				
	-0,8797	-0,6165	-0,2077	0,3403	1,0000
(440)	79,8	16,8	2,1	0,5	0,9
(450)	14,0	64,9	18,2	2,2	0,7
(450)	1,6	16,0	65,1	16,2	1,1
(450)	0,9	1,8	17,3	68,9	11,1
(450)	0,2	0,2	2,0	10,4	87,1
Ergodik Dağılım	16,1	19,1	22,4	20,6	21,8
1996-2004 Dönemi					
	<i>Üst Uçnoktalar</i>				
	-0,8797	-0,6165	-0,2077	0,3403	1,0000
(352)	86,7	11,4	1,1	0,9	0,0
(360)	11,7	71,1	15,6	1,7	0,0
(360)	1,4	11,9	74,2	11,9	0,6
(360)	0,3	1,4	7,2	83,1	8,1
(360)	0,0	0,0	0,6	8,3	91,1
Ergodik Dağılım	15,0	14,5	17,5	27,2	25,8

Kullanılan Markov zincirleri yöntemi, ister istemez, sektörleri belli gruplara ayırmaktadır ve doğal olarak seçilecek değişik hücre boyutları sonuçların farklılaşmasına neden olabilmektedir. Bu keyfi durumu izale edecek bir yöntem, iki-değişkenli çekirdek yoğunluklarının tahmin edilmesidir. Bu tahmin sonucunda elde edilen dağılımın grafiği Şekil 2’de gösterilmiştir. Üst panelde yer alan üç boyutlu resimde, daha önce belirtilen, iki hörgüçlü yapı açık bir biçimde gözükmemektedir. Ayrıca, çeşitli noktalarda daha küçük kabartıların da olduğunu görmekteyiz. Eğer, Türkiye’de rekabet gücü başlangıçtaki gibi ya da buna çok yakın bir biçimde kalmış olsaydı, bu dağılımın resmi daha çok bir eyere benzeyecekti.

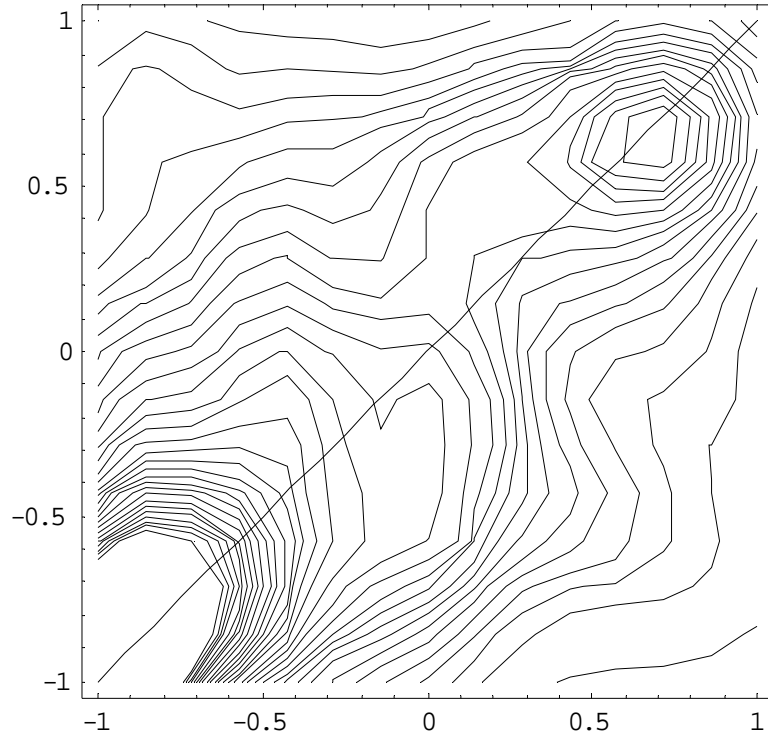
Resmin daha iyi anlaşılabilmesi için alt panelde düzey haritası verilmiştir. Bu harita, dağılımın dikey yansımasıdır ve her çizgi bir eşyükseleliği göstermektedir. Dışarıdaki çizgiler düşük yoğunluğu gösterirken, çizgiler arasındaki uzaklığın daralması kalıcılığın (persistence) arttığına işaret etmektedir. Dolayısıyla, sektörler arası hareketliliğin olmadığı durumda, yoğunluk diyagonal üzerindeki çizgi üzerinde toplanacaktı. Görüldüğü gibi buna yakın durum en çok uç noktalarda görülmektedir. Öte yandan orta rekabet gücüne denk düşen bölgede, yeni yükseltelerin oluştuğu, ve bunların diyagonalin üzerinde kalanlarının zaman içerisinde rekabet gücü artan sektörler, altında kalanlarının ise rekabet gücü düşen sektörler tarafından oluşturulduğu görülmektedir.

Şekil 2. İki değişkenli DAKÜ dağılımı, 1985-87 DAKÜ ve 2002-04 DAKÜ

Panel a. Üç boyutlu dağılım

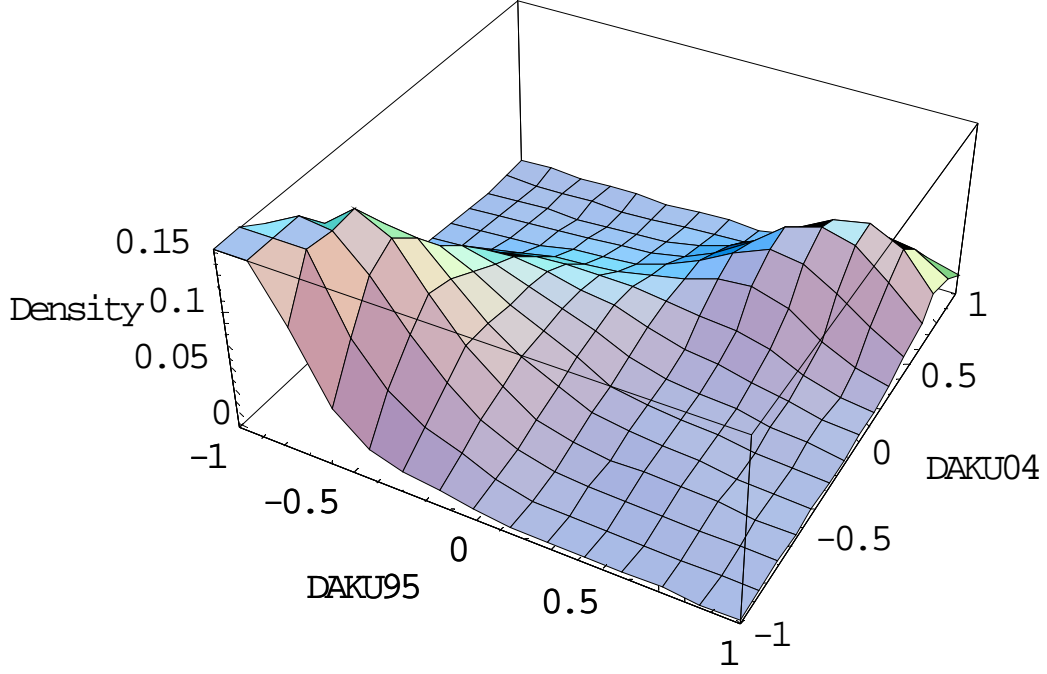

Panel b. Düzey haritası

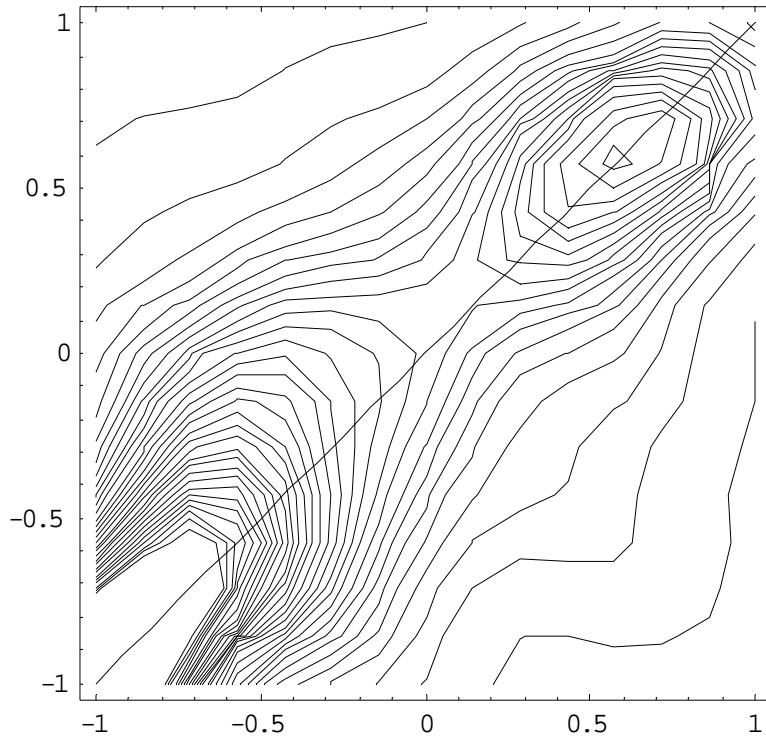

Şekil 3. İki değişkenli DAKÜ dağılımı, 1993-95 DAKÜ ve 2002-04 DAKÜ

Panel a. Üç boyutlu dağılım

Panel b. Düzey haritası

Daha önce olduğu gibi, GB sonrası dönemdeki gelişmeleri görmek için, Şekil 3'te 1995-97 DAKÜ değerleri ile 2002-04 DAKÜ değerlerinin ortak dağılımı verilmektedir. Grafik daha önceki bulguları destekler niteliktedir. Dağılımın eyere benzer şekli ve düzey haritasındaki birbirine yakın çizgiler rekabet gücünün artık kalıcı olmaya başladığını göstermektedir.

4 Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma Türkiye'de dış ticarete uzmanlaşmayı ve bunun zaman içerisindeki evrimini betimlemeye çalışmaktadır. Bu amaçla olası bir çok uzmanlaşma endeksinden, teorik olarak güçlü olmamakla beraber, en çok bilinen Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük endeksi kullanılarak, dış ticarete sektörel uzmanlaşmanın boyutları ve bunun Türkiye'nin dışa açılma süreci içerisinde, 1985-2004 yılları arasında izlediği seyir incelenmiştir.

Çok sayıda sektörü içeren veri tabanı ile yapılan çalışma sonucunda, Türkiye'de dışa açılmanın başladığı 1980'lerden bu yana sektörlerin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerinin dağılımında önemli değişimler olduğu anlaşılmaktadır. İlk yıllarda görülen uzmanlaşma eğilimi iki hörgüçlü bir dağılım ortaya çıkarmış, ancak daha sonra dağılımda kutuplaşmanın görece azaldığı, aynı zamanda da giderek kalıcılığın arttığı görülmüştür. Eğer incelenen dönemdeki eğilim devam ederse, ileride Türkiye'nin rekabet gücünün çok sayıda sektörde artmaya devam edeceği tahmin edilmektedir.

GB sonrası dönemde Türkiye'nin dış ticaret kompozisyonu önceki dönemdeki eğilimi izlemiş, beklendiği gibi AB ile ticaret ilk birkaç yıl dışında bu eğilimden sapma göstermemiştir. Bununla beraber, ileri teknoloji içeren ürünlerin yer aldığı sektörlerde Türkiye'nin yeterince güçlü olmadığı, ihracatının düşük, buna karşılık ithalatının yüksek olduğu görülmektedir.

Bu iki bulgu, çalışmanın daha geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Öncelikle, hangi tür ürünlerin rekabet gücünde gelişme olduğunun araştırılması gerekmektedir. Daha sonra bu gelişmeleri etkileyen faktörlerin saptanması gerekmektedir. Daha sağlıklı bir dış ticaret politikası için bu tür çalışmaların gerekliliği ve önemi açıktır.

5 Kaynakça

Amendola, G., P. Guerrieri, and P. C. Padoan, 1992. "International Patterns of Technological Accumulation and Trade," *Journal of International and Comparative Economics* 1: 173-197.

Balassa, B., 1965. "Trade Liberalization and 'Revealed' Comparative Advantage," *Manchester School of Economic and Social Studies* 33: 99-123.

Balassa, B., 1977. "'Revealed' Comparative Advantage Revisited: An Analysis of Relative Export Shares of the Industrial Countries, 1953-71," *Manchester School of Economic and Social Studies*.

Baldwin, R., 1999. "Agglomeration and Endogenous Capital," *European Economic Review* 43: 253-280.

Brasili, A., P. Epifani, and R. Helg, 2000. "On the Dynamics of Trade Patterns," *De Economist* 148: 233-257.

Dupuch, S., H. Jennequin, and E.M. Mouhoud, 2004. "EU Enlargement: What Does It Change for the European Economic Geography?," *Revue de L'OFCE* Special Issue: 241-274.

Fujita, M., P. Krugman, and A. Venables, 1999. **The Spatial Economy. Cities, Regions and International Trade**, MIT Press, Cambridge.

Grossman, G. and E. Helpman, 1991. **Innovation and Growth in a Global Economy**, MIT Press, Cambridge, MA.

Krugman, P., 1987. "The Narrow Moving Band, the Dutch Disease, and the Competitive Consequences of Mrs. Thatcher: Notes on Trade in the Presence of Dynamic Scale Economies," *Journal of Development Economics* 27: 41-55.

Krugman, P., 1991., **Geography and Trade**, MIT Press, Cambridge, MA.

Lucas, R., 1988. "On the Mechanics of Economic Development," *Journal of Monetary Economics* 22,; 3-22.

Pavitt, K., 1984. "Sectoral Patterns of Technical Change: Towards a Taxonomy and Theory," *Research Policy* 13: 343-373.

Proudman, J. and S. Redding, 2000. "Evolving Patterns of International Trade," *Review of International Economics* 8: 373-396.

Quah, D., 1993. "Empirical Cross-Section Dynamics in Economic Growth," *European Economic Review* 37: 426-434.

Venables, A., 1996. "Equilibrium Locations of Vertically Linked Industries," *International Economic Review* 37: 341-359.

Zaghini, A., 2003. "Trade Advantages and Specialization Dynamics in Acceding Countries," European Central Bank, Working Paper Series, No. 249.